

SZÖLLŐSY CSILLA*

ELŐZETES BESZÁMOLÓ A SZÉKESFEHÉRVÁR, JÓKAI MÓR UTCAI FELTÁRÁSRÓL

1. BEVEZETÉS

2017 őszén a Szent István Király Múzeum próbafeltárást végzett Székesfehérvár belvárosában, a Jókai Mór utca 14. szám alatti ingatlanon.¹ A kutatások alapján a telken húzódik a középkori Fehérvárat körülölelő városfal nyugati szakasza, melynek több kisebb részletét is feltárták az utcában az elmúlt évtizedek során. Az újabb ásatási eredmények további adalékokkal szolgálnak a fal építéstörténetéhez, melyre vonatkozó ismereteink apránként egyre pontosabbá válnak.

2. A VÁROSFAL

2.1. Feltárási eredmények

A várost övező erődítés rekonstruálását célzó törekvések már a 19–20. század fordulóján megkezdődtek, elsősorban különböző kora újkori írott és képi forrásokra támaszkodva.² A városfal régészeti kutatásához kapcsolódó első leletmentések Polgár Iván nevéhez fűződnek, aki a 20. század elején igyekezett leírást adni az akkor még álló falszakaszokról.³ Ez már abban az időben sem volt sok, hiszen a falakat a 18–19. század fordulójától kezdve fokozatosan, sok helyen szinte az alapokig visszabontották. Ebben a tekintetben a városfal nyugati szakasza viszonylag szerencsésnek mondható, mivel több esetben az elbontása nélkül építkeztek rá, így egyes helyeken eredeti falszakaszai figyelhetőek meg. El-, illetve visszabontott részleteit Siklósi Gyula a Jókai Mór utcában több helyen is azonosította feltárásai alkalmával. Ásatási eredményei, valamint 17. századi alaprajzi ábrázolások segítségével hozzávetőlegesen kirajzolhatóvá vált a várost nyugatról övező fal nyomvonala [1. térkép].⁴

Jelen feltárássunk során valószínűsíthetően a városfal kiszédésének helyét sikerült azonosítanunk a Siklósi által feltételezett vonalban [1. tábla]. Közel két méteres szélessége megegyezik az utcában – és a városban több más helyen is – mért 210–240 cm-es falszélességekkel. Tőle nyugatra, tehát a városfal külső oldalán a különböző törmelékes rétegek jól láthatóan ennek mentén töltődtek fel. A beásás nyugati széle körülbelül egy méterrel feljebb kezdődött a keletinél, mely különbség az egykori szintviszonyokra, illetve az elbontás folyamatára utalhat. A beásás széle közel függőleges, enyhén szabálytalan, a szelvényfalon megfigyelhető alja nyugat felé lejt. Erősen kevert, köves-téglás betöltéséből elsősorban késő középkori és kora újkori leletanyag került elő. Alján fekete, iszapos földbe helyezett kisebb-nagyobb törtkövekből álló kősor feküdt, melyet a falkiszedés által határolt, közel két méter széles sávban lehetett megfigyelni. A kövek alól egy, a városfalra merőleges, 30 cm átmérőjű gerenda látszódott ki, melynek keleti szélén két csapolásnyomot alakítottak ki. Az egyikben a fallal párhuzamos keresztgerenda feküdt, melyre részben ráfedtek a kövek [2. tábla; 4. tábla 1]. A városfal helyén jelentkező kősor nyugati oldalán több, a fallal párhuzamos köves omladék (?) is előkerült: közvetlenül a kiszedés aljában jelentkező kősor mellett egy más jellegű, nagyobb kövekből álló, illetve tőle nyugatra egy további, kisebb törtkövekből álló sávot tártunk fel. Kötőanyag nem volt köztük, értelmezésük bizonytalan.

* Szent István Király Múzeum, szollosy.csilla@szikm.hu

¹ Ezúton szeretném köszönetemet kifejezni Wolf Mária tanárnőnek az általa nyújtott rengeteg segítségért, tanácsért és lehetőségért, de mindenképp az egyetemi évek alatt tőle kapott alapokért, melyekre a későbbiekben építkezhetek. A feltáráson nyújtott segítséget ezúton is köszönöm Csoltkó Emesének (régész, MNM RÖG) és Pokrovenszki Krisztiánnak (SZIKM).

² KÁROLY 1898, 39–57.; PHILIPP 1931a, 2–3; PHILIPP 1931b, 2–5

³ Összefoglalóan lásd SIKLÓSI 1999, 8.

⁴ SIKLÓSI 1990a.

A kövek elbontását követően egy vékony, sötét színű, agyagos, iszapos sáv alatt további fák kerültek elő. Az említett K–Ny-i irányú, 30 cm átmérőjű gerenda három méteres hosszúságával mindkét irányban túlnyúlt a városfalon. Nyugat felé – a falkiszedés aljával, illetve a kősorral megegyezően – erősen lejtett, feltehetően a ránehezítő nyomás miatt megsüllyedt, egy ponton meg is törött. Nyugati szélénél szintén megfigyelhettünk egy csapolásnyomot, valamint egész hosszában több, különböző méretű és állapotú fagerenda feküdt rajta [3. tábla 1b]. A fák egy része É–D-i tájolású volt, de helyenként előfordultak eltérő irányú, látszólag rendszertelenül fekvő darabok is. A fák alatt/között több helyen – feltehetően helyszíni – megmunkálásból származó faforgácsot is megfigyelhettünk, egyéb leletanyag azonban nem került elő. A fák fekete, tömör rétegben feküdtek, alattuk sötétszürke, homokos volt a talaj. A városfal több pontján is ugyanezek a talajviszonyok voltak jellemzőek a korábbi feltárások során: a sárga, agyagos, néhol homokos talaj felett sötét, iszapos réteg terült el. Utóbbinak jellemzően két rétegét lehetett megfigyelni, egy alsó, homokosabb, szürke sávot, illetve felette egy tömör, már-már fekete színű talajt. Az iszapos réteg vastagságát Siklósi átlagosan 60 cm-ben határozta meg, azonban adott helyeken mind a vastagság, mind a rétegek tengerszint feletti magassága némiképp eltérő.⁵

Az előkerült gerendák a jelenlegi járószinthez képest körülbelül 4 méteres mélységben feküdtek (tengerszint feletti magassága keleten 107 m, nyugaton 106,8 m⁶), ami alig 1,5 méter szélességben tette lehetővé a feltárást. A kutatóárok méretei miatt a fal alatti gerendaszerkezetet nem lehetett nagyobb összefüggéseiben vizsgálni. Így is szerencsésnek mondható a helyzet, hiszen az eddigi ásások során egyrészt kevés helyen érthették el ezt a mélységet, másrészt a meglévő felmenő fal miatt teljes szélességében nem volt vizsgálható az alatta lévő gerendaszerkezet.

A kutatások szerint a középkori Fehérvárát mocsaras, vizenyős terület vette körül, melynek szárazulatain épült fel a belváros és az azt övező külvárosok. A mocsaras területekből kiemelkedő szárazulatok tengerszint feletti magassága a belvárosban 108,8 és 112 m között változik. A várost körülvevő falalapozások ennél valamivel mélyebben, 106 m körül vannak, a talajvíz feltehetően nem tett lehetővé ennél mélyebb alapozást.⁷ Az ingoványos talaj a városfalak építési technikáját is befolyásolta, az erődítésfalak alatt szinte minden esetben találni valamiféle faszerkezetű alapozást⁸ – a középkorban elsősorban gerendaszerkezet, míg a kora újkorban a cölöpalapozás jellemzőbb.⁹ Siklósi Gyula felhívta a figyelmet a falak melletti földtöltésekre is, melyek az építési rendszer ellennyomását szolgálhatták, illetve az ellen is védtek, hogy a fal a mocsárba csússzon. Ásatásunkon is egyértelműen megfigyelhető volt, hogy mind a faszerkezet, mind a fölötté lévő rétegek nyugati irányba, tehát a várost övező mocsaras terület felé erősen lejtettek [3. tábla 2]. Minden bizonnyal a gerendában látható csapolásnyom is a szerkezet stabilitását volt hivatott segíteni.

A városfal alatt legközelebb a néhány méternyire fekvő Jókai Mór utca 20. szám alatt tárt fel gerendákat Siklósi Gyula az 1980-as évek elején [4. tábla 2]. Leírása szerint a fekete, ingoványos talajba helyezett gerendákra földbe ágyazott kősor került, melyre sárga habarcsba rakott apróbb köveket tettek. Az alapozás törtkövekkel, a fal magja kisebb kövekből, sárgás habarccsal készült, míg széle nagyobb méretű kváderkövekből állt. A meglévő felmenő fal miatt a faszerkezetből itt csak a kövek alól kinyúló gerendát és a rá merőleges, csapolással illesztett keresztgerendát tárták fel. A környező rétegekből kizárólag Árpád-kori kerámia került elő.¹⁰

Hasonló, bár az ásató, Siklósi Gyula által későbbre keltezett gerendaszerkezetet tártak fel a városfal nyugati szakaszának északi részénél is, melyet az alaprajzi felméréseken megjelenő, 15. századnak vélt rondellával hoztak összefüggésbe. A megfigyelések szerint itt is a fekete talajra fektetett, a fal irányára merőleges gerendákkal növelték az alapozási felületet, melyre keresztgerendákat fektetettek. További hasonlóság a földbe rakott, kötőanyag nélküli kősor, melyre újabb földes sávot követően kerültek csak a habarcsba rakott kövek.¹¹

2.2. A városfal építési ideje

Az erődítés kutatásával kapcsolatban az elsődleges cél tehát kezdetben a fal nyomvonalának meghatározása volt, melynek sikerességét az azóta zajló feltárások nagyrészt igazolják. Nagyobb a bizonytalanság az építési idővel kapcsolatban, hiszen ebben az esetben jóval kevesebb támpont áll(t) rendelkezésre. Egészen az 1980-as évekig tartotta

⁵ SIKLÓSI 1999, 18.

⁶ A mért adatokat a Balti-tenger szintjéhez viszonyítva állapítottuk meg.

⁷ SIKLÓSI 1993, 113.

⁸ Korábbi kutatások során Kralóvánszky Alán vetette fel, hogy a város korai, 10. századi erődítménye fa-föld szerkezetű lehetett, mely a település legkiemelkedőbb pontja, a mai II. János Pál pápa tér körül húzódnak (KRALÓVÁNSZKY 1983, 75–88). Ennek kapcsán merült fel a gyanú, hogy az általunk feltárt faszerkezetben esetleg egy ehhez hasonló konstrukció nyomát sejtethetjük, ennek egyértelmű bizonyítéka azonban sem a mostani feltárás, sem a korábbi kutatások során nem került elő.

⁹ SIKLÓSI 1989, 150.

¹⁰ SIKLÓSI 1993; HORVÁTH et al. 2018, 169–183; SZÜCSI–MORGÓS–HORVÁTH 2019, 9–33.

¹¹ SIKLÓSI 1999, 20–21, Abb. 90.

magát a többek között Nagy Lajos, Kovács Péter és Kralovánszky Alán által is megfogalmazott álláspont, miszerint a fal a 15. század elején már minden bizonnyal létezett.¹² A városfal és Székesfehérvár középkori topográfiai kutatását Siklósi Gyula 1980-as évektől meginduló leletmentései helyezték új alapokra. Több évtizeden át zajló feltárásainak eredményei alapján Siklósi nemcsak több városfalrészlet pontos helyét azonosította, de az építési idővel kapcsolatban is új véleményt fogalmazott meg: nézete szerint a mai belvárost körülvevő fal építése a 13. század második felére tehető.¹³ Az utóbbi években elsősorban történeti megközelítésben került előtérbe az az elképzelés, miszerint a falak építése már a 11. században megkezdődött,¹⁴ amit a nemrégiben folytatott régészeti és természettudományos vizsgálatok is igazolni látszanak. A Horváth Emil és Szücsi Frigyes vezette kutatások során elvégezték a Jókai Mór utca 20. szám alatt, Siklósi Gyula feltárásából előkerült gerenda dendrokronológiai és radiokarbonos vizsgálatát. Az eredményeket összevetve az ismert történeti adatokkal, a városfal építésének korai, a 11. század első felére tehető építését valószínűsítik a kutatók.¹⁵

A jelen feltárás során előkerült faanyag zöme alkalmas volt mintavételre, hiszen a mocsaras, vizenyős környezetnek köszönhetően többnyire jó állapotban maradtak meg a gerendák. A nagy mennyiségű mintaszám az eddigiéknél jóval nagyobb arányban teszi lehetővé természettudományos vizsgálatok elvégzését, illetve az eddigi eredmények pontosítását.¹⁶

3. A VÁROSFAL BELSŐ OLDALA

A városfal vonalától keletre, a falkiszedés alatt feltárt faszervezet mellett, azokkal közel egy szinten (tszf. 107,4 m) további gerendák kerültek elő [3. tábla 1c; 4. tábla 4]. A K–Ny-i és É–D-i irányú fákat valamiféle rendszer szerint, egymásra merőlegesen, néhol egymásra fektetve rakták le. A gerendák mérete is közel egységes, azonban megtartásuk sokkal rosszabb volt a fal alól előkerült fákhöz képest. Itt már nem a sötét, agyagos talajban feküdtek, hanem sötétszürke, helyenként sárga homokkal kevert, vizenyős réteg vette körül őket, melyben szintén nem találtunk leletanyagot. A szerkezetet egy szinten tudtuk jobban megfigyelni, azonban egy fentebbi rétegből előkerült, rossz állapotú gerenda azt sejteti, hogy a fákat egykor több rétegben fektették le. A gerendákat a városfal vonalától körülbelül 6 méter távolságig lehetett követni, a kutatóárok keskenysége miatt a pontos szerkezet azonban itt sem rekonstruálható.

Siklósi a jelenséget földmegerősítő gerendaszerkezetként határozta meg, mely a városfalak belső oldalán húzóódó földtöltés alapjaként szolgált.¹⁷ A város 1691-ből származó alaprajzi felmérésén a fal mentén ezen a területen is jelölnek földtöltést, az azonban kérdéses, hogy ennek – legalábbis az alapozásának – építése, elkészítése mikorra tehető. A rétegviszonyok alapján az a tömör, sötét színű talaj, melybe a fal alatti fákat fektették, ráfed arra a homokos rétegre, mely a keleti oldalon lévő gerendákat körbeveszi.

A városfal belső oldalán, arra merőlegesen fekvő, keskenyebb gerendákat korábban két helyen azonosítottak az utcában. Az Ady Endre utca 8. szám alatt, a Jókai Mór utca északi végénél végzett feltárás során négy darab, a városfalra merőleges, egymástól körülbelül egy méterre lefektetett gerendát tárt fel Siklósi Gyula.¹⁸ Szintén az ő feltárásán került elő egy, a falra merőleges, illetve egy azzal párhuzamos gerenda a Jókai Mór utca 2. szám alatt. Az ásatási metsetrajzok tanúsága szerint az itteni fák fölött is az általunk feltárthoz hasonlóan váltakozó volt a talaj: a sárga homok sötét homokkal, helyenként iszapos talajjal keveredett.¹⁹

4. A VÁROSFAL KÜLSŐ OLDALA

A falkiszedés helyétől nyugatra, a már említett omladékos kőszalagok alatti sötét agyagréteget követően további faleleteket azonosítottunk. Közvetlenül a falkiszedés mellett, a fal alatt talált gerendákhoz hasonló, rendszertelenül fekvő darabok kerültek elő, melyek között szintén találtunk megmunkálásból származó forgácsnyomokat. A „bedobált” fák

¹² KOVÁCS 1972, 267; NAGY 1972, 211; KRALOVÁNSZKY 1984, 199. Összefoglalóan lásd HORVÁTH et al. 2018, 169–170; SZÜCSI–MORGÓS–HORVÁTH 2019, 9–33.

¹³ SIKLÓSI 1990b, 107.

¹⁴ ZSOLDOS 2010, 11; ZSOLDOS–THOROCZKAY–KISS 2016, 212–214.

¹⁵ HORVÁTH et al. 2018; SZÜCSI–MORGÓS–HORVÁTH 2019.

¹⁶ A minták dendrokronológiai vizsgálatát egymástól függetlenül végezte Horváth Emil és Morgós András, valamint Grynauer András. Az egymással nagyrészt megegyező eredmények publikálását a későbbiekben tervezzük. Az azóta elkészült radiokarbonos vizsgálatok közzététele szintén a tervek között szerepel.

¹⁷ SIKLÓSI 1999, 38.

¹⁸ SIKLÓSI 1999, Abb. 84

¹⁹ SIKLÓSI 1999, 38–39; Siklósi Gyula ásatási dokumentációja (SZIKM Rég. Ad. Itsz.: 3611/86).

alatt (tszf. 106,6 m) egy vesszőfonatos felület feküdt, melynek szerkezete, kialakítása jól megfigyelhető volt: 4–5 cm átmérőjű, K–Ny-i irányú, egymástól körülbelül 60 cm távolságra lefektetett ágak közé fonták sűrűn egymás mellé a vékonyabb vesszőket [3. tábla 1a]. A felületben több helyen kerek cölöp-/oszlophelyeket (?) alakítottak ki, melyek közül az egyikben a beleállított cölöp is megmaradt, még ha meglehetősen rossz állapotban is [4. tábla 3]. A cölöp-helyek a megfigyelt területen viszonylag szabályosan, egymástól 50–60 cm távolságban, két sorban helyezkednek el. A cölöphelyek a városfallal közel párhuzamosak, az első sor annak nyugati vonalától körülbelül egy méterre található. A sövényfelület keleti irányban a városfal vonalától körülbelül 40 cm-re kezdődik, nyugaton viszont nagyjából két méter után befut a szelvényfal alá, így pontos szélességét nem ismerjük. Leletanyagot közvetlenül a vesszőfonatos felületen, illetve a rajta fekvő fadarabok között itt sem találtunk, azonban a fölöttük lévő zárt rétegekből Árpád-kori kerámia került elő – ezek a rétegek ráfednek az említett kőszárvokra is.

A feltárt vesszőfonatos felület nagy valószínűséggel szintén az ingoványos talajjal van összefüggésben. Funkciójával kapcsolatban egyrészt gondolhatunk arra, hogy az építkezés során alakították ki, létrehozva ezzel egy stabilabb közlekedési felületet, másrészt felmerülhet, hogy a későbbiekben partvédelmi célokat szolgált. A felületen megfigyelt, „bedobált” fadarabok és a megmunkálásból származó forgács, valamint a felettük lévő, Árpád-kori kerámiát tartalmazó rétegek a fal építésével közel egyidejű kialakításra utalnak. Mindenesetre a funkció pontosabb meghatározásához segítséget jelentene a felület nyugati – jelen feltáráson a szelvényfal alá nyúló – szakaszának, esetleges lezárásának ismerete.

Ehhez hasonló vesszőfonatos felület kevésbé ismert a fehérvári városfal mentén. Siklósi Gyula a Jókai Mór utca 2. szám alatt végzett feltárájáról készült felszínrajzán jelöl egy három cölöpből álló, a fal külső oldalán, azzal párhuzamosan futó cölöpsort,²⁰ jelentésében azonban nem tér ki a jelenségre.

A városfal külső oldalával kapcsolatban megemlítenő a falkiszedés helyétől közel 8–9 méternyire nyugatra feltárt keskenyebb, É–D-i irányú fal, mely feltehetően a kora újkorban a városfal elé húzott védelmi vonal lehetett. A fal alját, illetve nyugati oldalát a körülmények miatt nem sikerült feltárni.

5. ÖSSZEGRZÉS

A városfal kisedése alatt feltárt gerendaszerkezetet tehát nagy valószínűséggel a kőfal alapozásának tekinthetjük, melyre a talaj ingoványossága miatt volt szükség. Feltehetően szintén ezzel voltak összefüggésben az erődítés külső és belső oldalán előkerült fakonstrukciók is.

A dendrokronológiai és radiokarbonos vizsgálatok, reményeink szerint, nemcsak a városfal ezen szakaszának építési idejéhez visznek közelebb, de az annak külső és belső oldalán feltárt szerkezetek kora és egymáshoz való viszonya is meghatározhatóvá válik.

Az utóbbi években ismét előtérbe kerülő városfalkutatások fontos eleme a Jókai Mór utca 14. szám alatt előkerült nagy mennyiségű faanyag, hiszen a természettudományos korhatározás egy, a kutatást évtizedek óta foglalkoztató kérdés megválaszolását segítheti elő.

Irodalom

HORVÁTH et al. 2018 = Horváth, E. – Szücsi, F. – Kern, Z. – Morgós, A.: Dendrochronological and radiocarbon analysis of the beam foundation of the medieval stone wall of Székesfehérvár. *ActaArchHung* 69 (2018), 169–183.

KÁROLY 1898 = Károly J.: *Fejér vármegye története* II. Székesfehérvár 1898.

KOVÁCS 1972 = Kovács P.: Megjegyzések Székesfehérvár középkori topográfiájának kutatásához. *Alba Regia* 12 (1972), 261–267.

KRALOVÁNSZKY 1983 = Kralovánszky, A.: The Earliest Church of Alba Civitas. *Alba Regia* 20 (1983), 75–88.

KRALOVÁNSZKY 1984 = Kralovánszky A.: Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. *VMMK* 17 (1984), 189–207.

NAGY 1972 = Nagy L.: Székesfehérvár későközépkori topográfiája. In: *Székesfehérvár évszázadai 2. Középkor*. Szerk.: Kralovánszky A. Székesfehérvár 1972, 199–214.

PHILIPP 1931a = Philipp I.: Városunk múltjából. A Palotai kapu. *Székesfehérvári Szemle* 1/10–12 (1931), 2–3.

²⁰ Siklósi Gyula ásatási dokumentációja (SZIKM Rég. Ad. Ltsz. 3611/86).

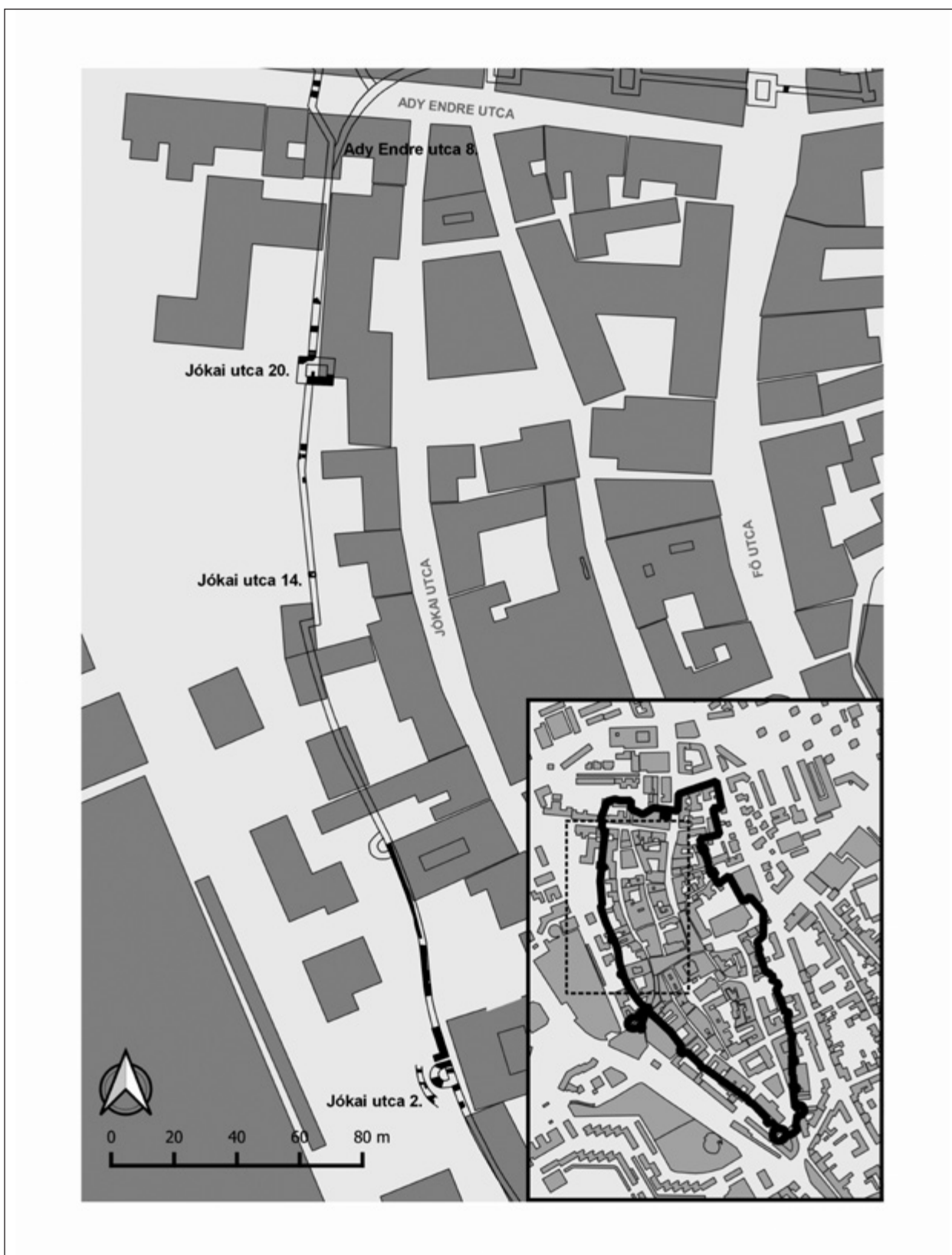
-
- PHILIPP 1931b = Philipp I.: Városunk múltjából. Az ősi Budai kapu. *Székesfehérvári Szemle* 1/36 (1931), 2–5.
- SIKLÓSI 1989 = Siklósi Gy.: A székesfehérvári városfalak 1688-ban. In: *Végvár és társadalom a visszafoglaló háborúk korában, 1686–1699*. Szerk.: Bodó S. – Szabó J. [Studia Agriensia 9.] Eger 1989, 143–157.
- SIKLÓSI 1990a = Siklósi Gy.: *Adattár Székesfehérvár középkori és törökkori építészetéről*. Székesfehérvár 1990.
- SIKLÓSI 1990b = Siklósi Gy.: A székesfehérvári korai és későbbi királyi vár, illetve palota. In: *Várak a 13. században*. Szerk.: Horváth L. [Castrum Bene 1989.] Gyöngyös 1990, 104–120.
- SIKLÓSI 1993 = Siklósi Gy.: *Székesfehérvár középkori vár- és városfalai, erődítésrendszere*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest 1993.
- SIKLÓSI 1999 = Siklósi, Gy.: *Die mittelalterlichen Wehranlagen, Burg- und Stadtmauern von Székesfehérvár*. Budapest 1999.
- SZÜCSI–MORGÓS–HORVÁTH 2019 = Szücsi F. – Morgós A. – Horváth E.: Székesfehérvár kő városfalának gerendaalapozásából származó minták dendrokronológiai és radiokarbon vizsgálati eredményei a régészeti és történeti adatok tükrében. *Alba Regia* 47 (2019), 9–33.
- ZSOLDOS 2010 = Zsoldos A.: Korai vármegyénk az újabb történeti kutatások fényében. *Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele* 11/1 (2010), 5–13.
- ZSOLDOS–THOROCZKAY–KISS 2016 = Zsoldos A. – Thoroczky G. – Kiss G.: *Székesfehérvár története az Árpád-korban*. Székesfehérvár 2016.

CSILLA SZÖLLŐSY

**Report on the archaeological research conducted
in Jókai Mór street, Székesfehérvár**

In the autumn of 2017 we excavated the part of the medieval western town wall of Székesfehérvár in the yard of 14 Jókai Street. Some section of the town wall have been successfully documented in many archaeological excavations over the past 30 years. Based on the pieces of research, the historical centre of Fehérvár had been surrounded by marshland in the Middle Ages. The medieval town wall was built on beam foundations because of the swampy ground. Where the town wall had run we excavated the beam foundation of the wall at a depth of about 4–5 m from the present-day ground level. We found wooden structures inside and outside the town wall too, the interpretation of which is problematic until we have information about the exact dating of the timbers.

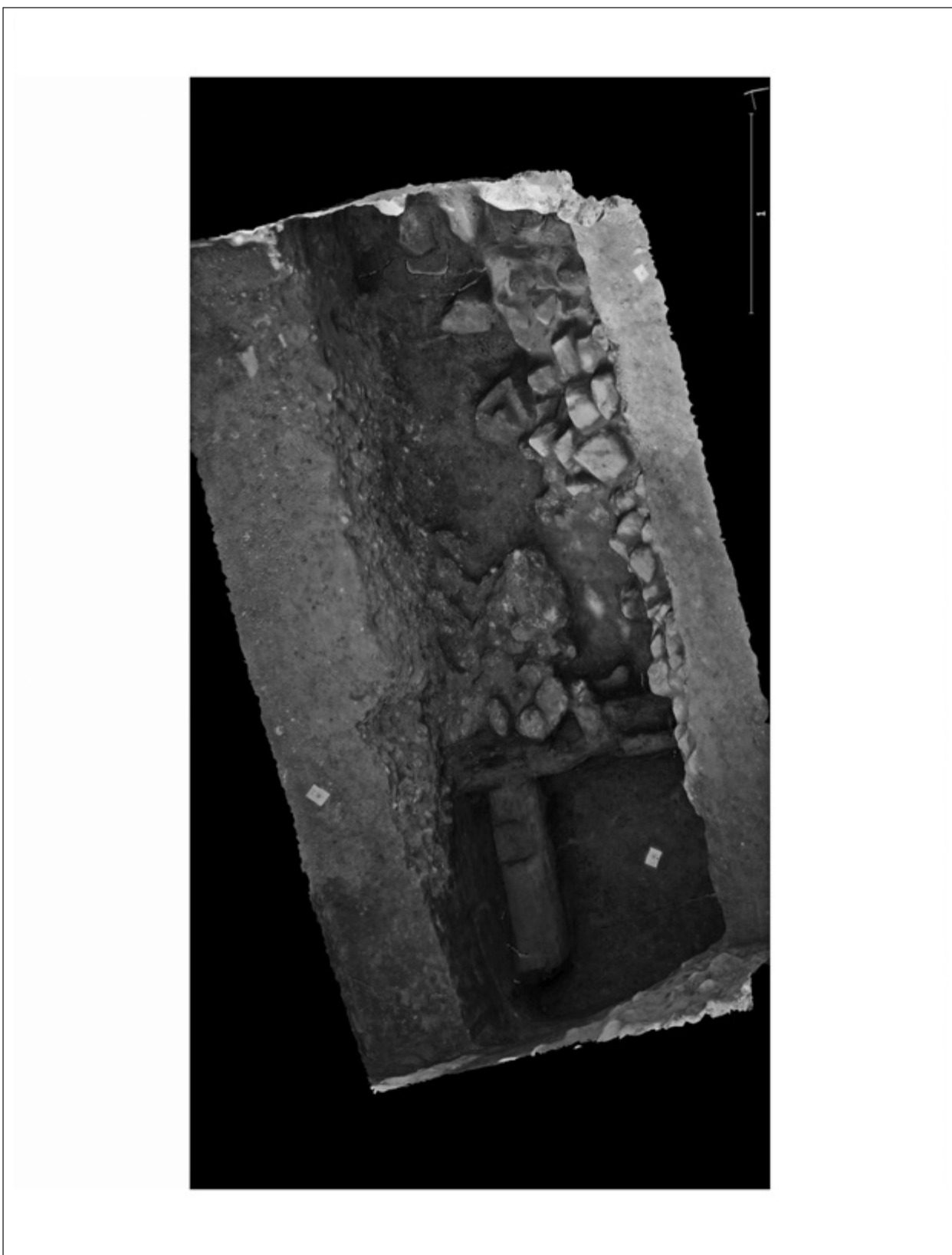
Gyula Siklósi assumed that the town wall along the borders of the dry land was built in the 13th century. According to the recent research, the Inner Town was surrounded by a stone wall in the 11th century. The chronology of the excavated beams and of the town wall is expected to be clarified after the samples are dated with scientific methods.

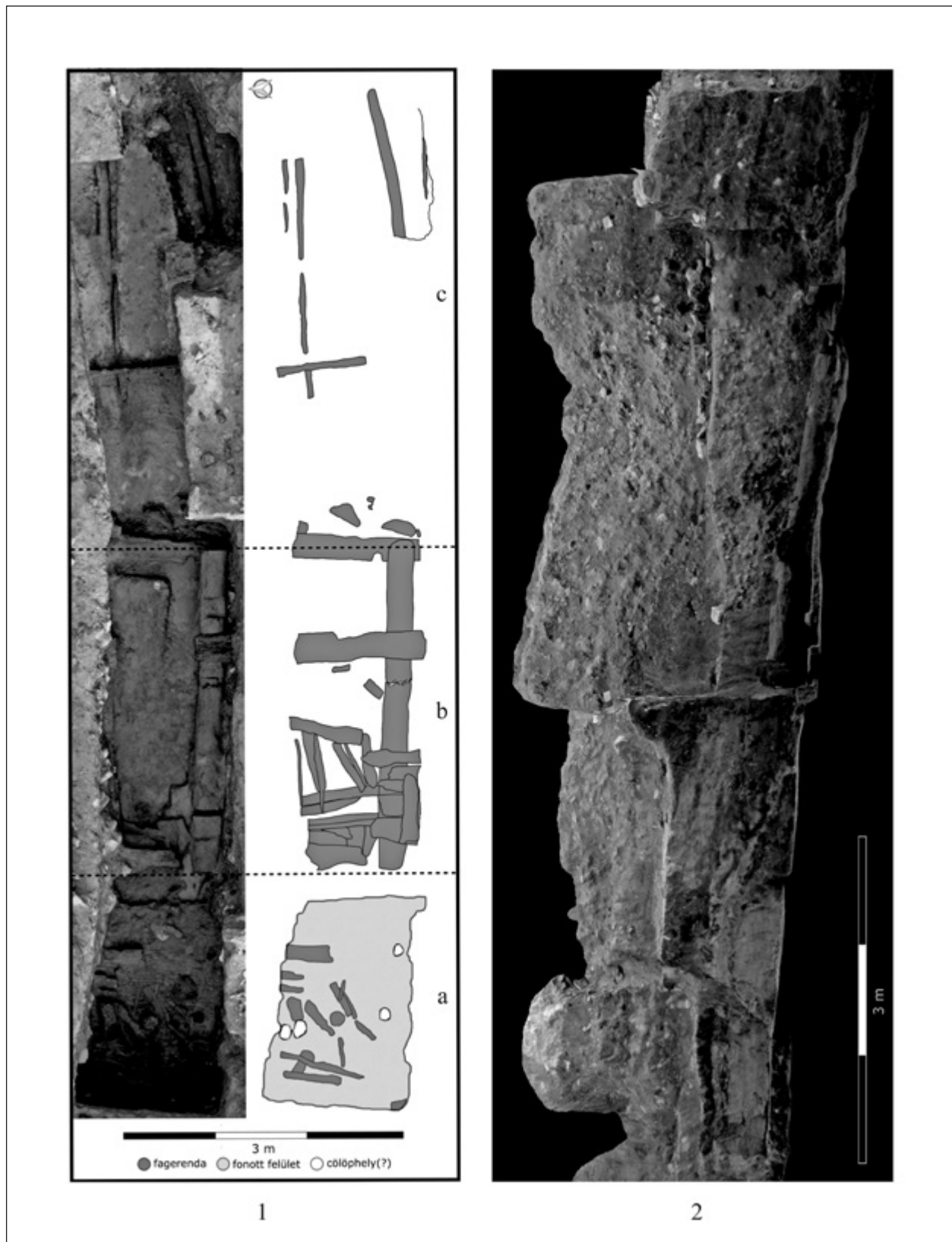
1. térkép: Székesfehérvár középkori várfala a jelenlegi feltárási területtel és a korábban előkerült szakaszokkal (szerk.: Pokrovenszki Krisztián, SIKLÓSI 1999, Abb. 65–66. nyomán)

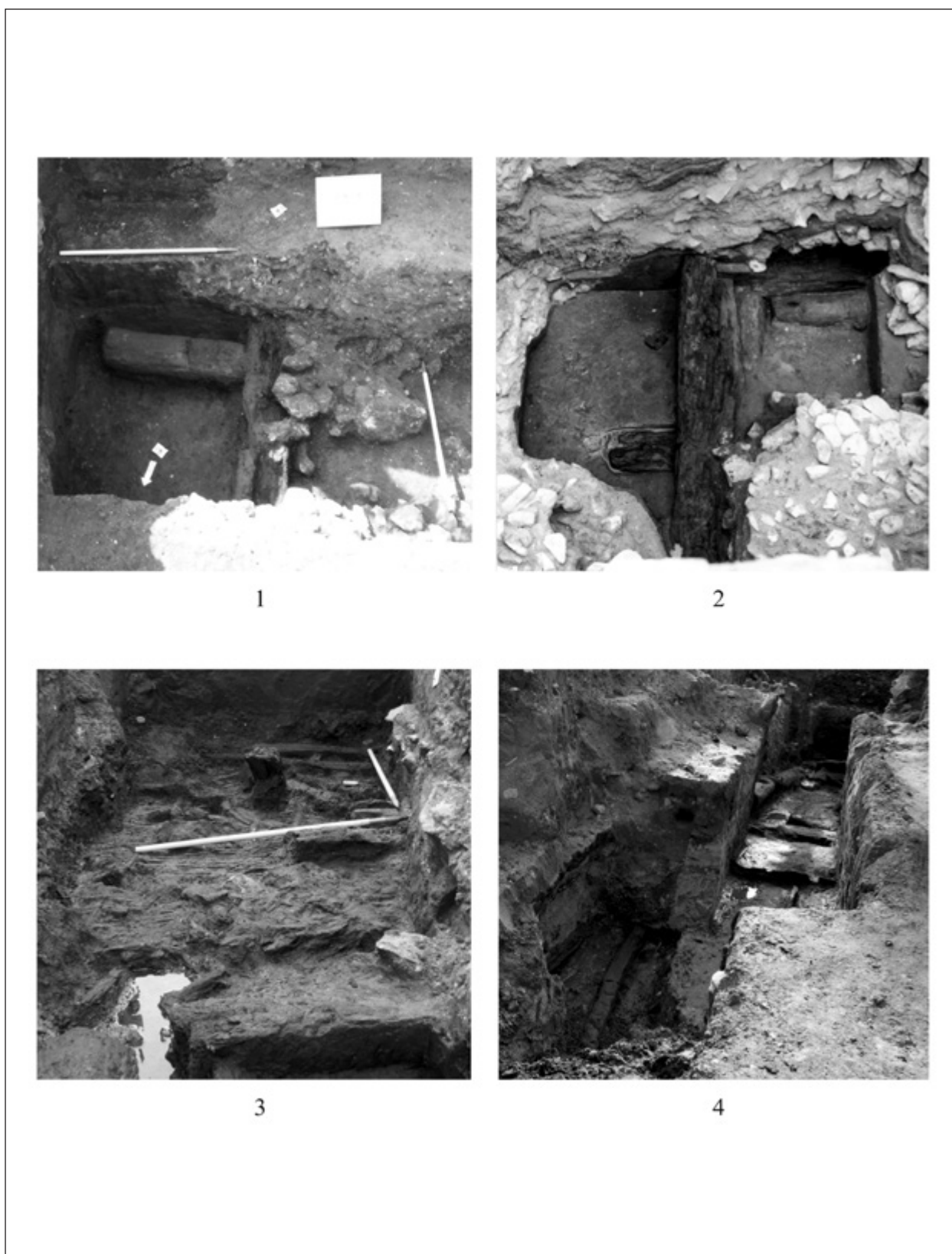
1. tábla: A városfal kisedésének helye

2. tábla: A városfal alatt feltárt kősor és az alóla kilátszó gerendák
(ortofotó: Pokrovenszki Krisztián)

3. tábla: 1.: A városfal alatt feltárt gerendák (b) a külső és belső oldalon elhelyezkedő további fa elemekkel (a, c)
 (fotó: Pokrovenszki Krisztián, rajz: Csoltkó Emese);
 2.: A feltárt szelvény déli metszefala (ortofotó: Pokrovenszki Krisztián)

4. tábla: 1.: A Jókai Mór utca 14. szám alatt, 2017-ben feltárt gerendaalapozás; 2.: A Jókai Mór utca 20. szám alatt, 1981-ben feltárt gerendaalapozás (HORVÁTH et al. 2018, Fig. 5. 3); 3.: A városfal külső oldalán feltárt fonott felület a megmaradt cölöppel; 4.: A városfal belső oldalán feltárt gerendák